

of the diachronic sociolinguistics. There is still development and stabilization of definitions and unique research methods.

Key words: diachronic sociolinguistics, external history of the language, evolution of the language.

УДК 811.161.2

А. М. Варинська,

канд. філол. наук, проф.,

Національний університет «Одеська морська академія»,

завідувач кафедри українознавства

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ПАРАМЕТРИ КОНЦЕПТУ «ЧЕСТЬ»

У статті досліджуються лінгвокультурні параметри концепту «честь». Виділені та проаналізовані мовні репрезентанти концепту «честь», з'ясовано асоціативно-смысловий потенціал концепту, визначена соціальна та професійна зумовленість концепту.

Ключові слова: концепт «честь», лінгвокультурна репрезентація, асоціація, колективна мовна особистість, національна картина світу.

Сучасний стан мовознавчої науки характеризується постійним інтересом до проблем концептуалізації та категоризації дійсності. Дослідження концептів, як основної форми категоризації знання, займає провідне місце у працях багатьох учених. Роботи А. Вежбицької, Ю. Степанова, Є. Кубрякової, В. Карасика, Г. Слишкіна, Л. Чернейко, О. Селіванової та ін. містять ґрунтовний науковий матеріал мовної та концептуальної картин світу, який інші дослідники беруть за основу для подальших розвідок. Цікавими є окремі спостереження О. Суховій, В. Чабан, М. Фабіан щодо концептів морально-етичної сфери. Лінгвісти, висвітлюючи значущі фундаментальні питання, зосереджують увагу й на окремих важливих концептах, але історична «множинність нашарувань» [17, с. 13], професійні кореляції, використання в різних дискурсах, асоціативно-смыслові навантаження, котрі властиві лінгвокультурним концептам, передбачають потенційні можливості для наступних розробок і визначають перспективи подальшого пізнання.

Об'єктом нашого дослідження було обрано концепт «честь», який посідає важливе місце у концептосфері універсальних загальнолюдських цінностей.

Предметом дослідження є лінгвокультурні особливості концепту «честь», мовні форми його репрезентації.

Концепт «честь» є однією з базових лінгвокультурних констант у національних картинах світу. Він експлікує не тільки світоглядні уявлення і ціннісні орієнтації суспільства, а й професійні норми та традиції, за нових умов життєдіяльності набуває сучасних соціокультурних синтезів, що й обумовлює актуальність пропонованої статті.

Мета роботи полягає у дослідженні лінгвокультурних параметрів концепту «честь».

Мета роботи зумовила вирішення таких завдань:

- 1) виявити та проаналізувати мовні репрезентанти концепту «честь»;
- 2) з'ясувати асоціативно-смысловий потенціал концепту «честь»;
- 3) визначити професійну обумовленість концепту «честь».

Дослідження лінгвокультурних вимірів концепту «честь» скеровано на висвітлення проблеми форм мовної об'єктивації значимих смислів, їх історичної трансформації у свідомості носіїв мови.

Поняття «честь» завжди відіграло суттєву роль у сфері суспільної моралі («слово честі», «дівоча честь», «честь родини»); правової («честь і гідність фізичної особи», «приниження честі і гідності фізичної особи»); релігійної («честь Богу»); політичної («честь і гідність країни», «честь і гідність президента»); професійної діяльності («військова честь», «честь моряка», «кодекс честі журналіста», «кодекс честі університету»), але у зв'язку з використанням його у різних дискурсах, воно містило різнооб'ємні смислові навантаження, не мало точної дефініції. Наприклад, у словнику Б. Д. Грінченка честь визначається через «честь» [10, с. 460], з орієнтаціями на 1) почесні Богу («Честь Богу, хвала, а вам на здоров'я») та 2) самоповагу («Я б і сказав тобі, та честь на собі кладу», «Я не хочу тебѣ этого сказать изѣ уважения кѣ самому себѣ») [10, с. 460]. А у словнику Ф. А. Брокгауза і І. А. Ефрона поняття «честь» орієнтовано на юридичний дискурс і тому співвідноситься з поняттям «злочин проти честі». Про це свідчать і посилання на статті словника «образа особиста», «образа». Крім скерування до юридичної сфери у словнику подається ще один окремо виділений аспект поняття – моральної самосвідомості через конкретизацію «честь військова». Це поняття автори вважають нелегким для формулювання, оскільки «честь є явище вкрай складне», «майже невловиме» [3]. Встановленню чітко окреслених значень заважало й те, що у поняття військової честі «в різні епохи вносився різний зміст» [3].

Суттєвим для дослідження колективної мовної особистості стало розмежування Ф. А. Брокгаузом та І. А. Ефроном поняття честі на особистісну та колективну і спостереження щодо них: «Якщо з точки зору особистої "честь", "чесне" тотожне з "моральним" – і то, втім, не завжди, – то з точки зору честі колективної або корпоративної співвідношення виходить інше: "чесне" може бути в моральному сенсі відчуженим, може навіть виявитися і прямо аморальним. Тим часом, кожна соціальна група завжди має свою особливу корпоративну "честь", яка служить об'єднувальним початком для її членів і тому є однією з умов самого існування даної групи, виражаючи ступінь згуртованості її членів в одне ціле. Військова "честь" є честь корпоративна і вже в силу того відмінна від "честі" взагалі. Але вона відмінна, за змістом, і від "честі" інших соціальних одиниць, оскільки військо являє собою одиницю своєрідну» [3]. Смислові зміщення «чесне → аморальне» з формату протиставлення у формат синонімічної парадигми свідчить про домінуючу роль колективної мовної особистості по відношенню до індивідуальної мовної особистості.

Виокремлюються з-поміж інших міркування Е. Бенвеніста щодо честі, на підставі яких можна встановити елітарну приналежність концепту. Автор переконаний, що честь належить до атрибутів царської влади: «сама почесність підкреслювала царську гідність» [2, с. 271], і пов'язує її з царськими привілеями, що надавалися підданам, в основному військовим. Але, подаючи «почесність» як синонім до поняття елітарної гідності, слід брати до уваги, що серед царських привілеїв була і можливість грабежів міст під час воєнних дій, яка з точки зору сучасної моралі вважається неморальною. Попри елітарну приналежність концепту, він не отримав на цьому рівні ознак високої моральності. Розширення сфери концепту відбулося в іншій площині. З'ясовуючи етимологію слова, Е. Бенвеніст також вказує на родинні, вікові критерії та соціальні й політичні ознаки концепту; відокремлює його від слів юридичного дискурсу: «повинно бути відділено від слів юридичного порядку» [2, с. 271]. Таке розмежування сприяло виділенню значимих смислів концепту.

Російсько-український словник правничої мови 1926 року, за редакцією А. Ю. Кримського, в силу своєї фахової спрямованості, актуалізує саме правову складову концепту: «Честь – честь, добре ім'я, шана, гонор, (стар.) почитивість. Женская ч. – жіноча честь, (супружеская) жінчина честь. Затронуть, задеть ч. чью – наступити на чийсь честь, зачепити чийсь честь, чийсь гонор. Имею ч. просить – маю за честь прохати (просити) (и просто: прохаю, прошу). Оказывать ч. – робити (кому) честь, віддавати пошану. Оскорбить ч. – покривдити (чий) честь, (кого) на честі, образити (чий) честь. Оскорбление -ти – образа честі» [9].

У когнітивному просторі цієї словникової статті фіксуємо апеляцію до латинської мови: гонор, аналіз змістових характеристик якої дає можливість для більш повного встановлення набору значень концепту «честь». Латинсько-український словник В. Литвинова презентує такі значення концепту: «*honor/honos, oris, m.* 1. честь, пошана, шана, повага <...>; почесні; 2. слава <...>; 3. почесна (виборна) посада, державний пост <...>; 4. почесна нагорода, нагородження, винагорода <...>; 5. подячна церемонія, складання подяки, хвалебний гімн <...>; 6. жертви <...>; 7. прикраса, краса» [6, с. 302].

Аналізуючи наведений матеріал, можна дійти висновку, що людині з добрим ім'ям, тобто «з честю» передбачалися не тільки моральні почесні (шана, повага, славлення, подячні церемонії, хвалебні гімни), а й матеріальні (у вигляді почесної посади чи винагороди).

Вербалізація матеріального аспекту концепту «честь» представлена в латинській мові опосередковано, через 1) найвищі посади (*honores amplissimi*): посада трибуна (*honores tribunicius*), почесна (виборна) посада, державний пост (*honores ascendere prvenire*); 2) винагородження когось: сплата гонорару (*honorem habere alicui*); почесна нагорода, нагородження, винагорода (*honorissui causa laborare*). В українській національній картині світу концепт «честь» був віддалений від матеріального осмислення, більш продуктивним виявилось його моральне усвідомлення.

Вербалізація морального аспекту концепту «честь» представлена і прямими і похідними номінаціями концепту: честь, почесні, слава, безсмертя, гідність, хвала, гімн, краса. У цій площині знаходиться й історично взаємозв'язане з концептом «честь» в латинській мовній традиції вшанування загиблих, яке співвідноситься з уявленнями українців: *honore mortis* – остання шана; *supremum honorem comitari* – супроводжувати до місця поховання; *honorem habere alicui* – віддавати комусь останню шану (як посмертна винагорода).

Доволі значимими для концепту «честь» у представленому ряді є лінгвокультурні вектори – від поваги, вшанування, слави до жертв та прикраси, краси. Різноманітність та різнодистантність цих векторів історично обумовлена. Людей честі вшановували вінком (*sinctus honore caput* – голова, прикрашена вінком), тобто прикрашали, робили красивими. Звідси й походить синонім краса до слова честь. Асоціативно-смилова спрямованість передбачає тезу: «Люди честі завжди красиві».

У різні історичні епохи поняття «честь» характеризувало вельми різноманітні, але зрештою схожі фактори, які визначали або регулювали поведінку особи. У суспільстві з повагою ставилися до тих, хто більше життя цінував честь.

В українській національній картині світу мовна репрезентація такого ставлення пропущена через моральні уявлення і знайшла відбиток у прислів'ях: краще померти з честю, ніж жити з ганьбою; безчестя гірше смерті; за совість та честь – хоч голову знести; за честь голова гине і т. ін.

Концептуальний зв'язок «честь – смерть» на рівні безчесного життя або гідної смерті переважає на сторону смерті. У зазначеному аспекті спостерігаємо момент контамінації: людина обирає смерть, яка є символом духовного безсмертя.

Такі моральні акценти набувають первинного значення у складні часи перехідних історичних періодів, реформувань, війн. Так, актуальним для військових України у наш час є лозунг: «Честь понад усе».

Виразні приклади такої репрезентації честі містяться знову-таки у військовій сфері. Доволі часто військова слава розуміється як честь, а у філософському дискурсі – еквівалент безсмертя: «Через безсмертні діяння <...> смертні здатні досягнути безсмертя» [1, с. 29]. Отже, концепт «честь» включає в свою сферу й концепт «безсмертя», що зафіксовано у найстаріших зразках писемного мовлення.

Свідоцтво сказаного можна знайти у «Слові о плъку Игоревѣ», коли «храбрѣя плъкы Игоревѣ» виступають проти половців «ищучи себе чти, а князю славѣ» [11, с. 25]. Семантичне поле концепту «чти» («честі») в контексті «Слова» усвідомлюється в аспекті слави, військової честі, захисту рідної землі: «Оже ны (нам) будеть не бившися возворотитися, то соромъ ны будеть пуше и смерти» [11, с. 9]. Честь, слава і свобода ціняться більше ніж життя: «Луце жь бы потяту быти, неже полонену быти» [11, с. 8].

У XVII ст. поняття честі, пошани, слави продовжують привертати увагу українського суспільства. У цей період семантичне поле концепту «честь» пов'язане із значенням «шанувати», «прославляти» і представлене рядом фразеологічних сполук. О. О. Суховій, досліджуючи мовні ознаки стосунків між людьми засобами фразеології у казаннях Варлаама Ясинського, зупиняється на позначеннях честі і пошани [13, с. 71-72]. На підставі її спостережень можна класифікувати певні значення зазначеного концепту, які, зазнавши певних лінгвістичних трансформацій, увійшли у сучасну літературну мову.

Перша група – група орієнтована на об'єкт пошани. Характеризує тих, хто зазнає пошану, та містить фразеологізми зі значенням зазнавати пошану. Фразеологізми цієї групи походять з:

1) юридично-ділової сфери: *дарами и высокими чест(ь)ми почтенными быти* – зазнати великих почесей; *зна(й)довалася [въ] чести* (варіанти: *пребываетъ [въ] чести, на чести возносится*) – була шанованою (для порівняння російський варіант: *в чести быть у кого, где*). Деяко відмінну семантику мають фразеологізми *застановлюючися за чест(ь) та стоить [о] чест(ь) и славу* – захищає честь і гідність. У сучасній мові на граматичному рівні відбулася заміна *виступати (стати, постояти і т. ін.) за честь чю, кого, чого* – захищати гідність кого-, чого-небудь.

2) військової сфери: *процвѣту(т) лявры* – когось ушанують, хтось зазнає почесей; *напо(л)ня(т) славою нбса* – прославлять, вшанують. Номінативний характер мають сполуки *нетлѣнная слава* – неземна небесна слава; *чест(ь) и слава* – славнозвісність. Сучасний активно вживаний фразеологізм *честь і хвала (шана, слава) кому, чому* уживається як заклик віддати належне гідності і досягненням кого-, чого-небудь. Для вираження шани вживалася також сполука *во че(ст)*, яка зберіглася в сучасній мові для вираження поваги, для підтвердження визнання: *на (в) честь чю, кого, чого*.

Друга група – група форм пошани. Репрезентується фразеологізмами вияву пошани. Статус людини у суспільстві усвідомлювався на рівні вияву поваги або зневаги до неї. У давніх формах людської свідомості вияв пошани часто супроводжувався згинанням тіла у поклони, що візуально демонструвало власну нижчість. Ця традиція, втративши мотивацію, збереглася у фразеології: *поклонъ*

о(т)давали – шанували вклоняючись. Її варіанти зафіксовані у таких сполуках: *воздают поклонение; поклонъ воздавати; нагороди въздати*; сучасна форма *віддавати (віддати) поклін (уклін) кому, чому* – вклонятися; *о імені поклонитъся* – вшанує; *на поклонение [провади(т)]* – веде когось для вшанування іншої особи, здебільшого в сучасній мові вживається сполука з іншими суб'єктно-об'єктними відношеннями: *іти (іти, їхати) з поклоном (на поклін) до кого* – виявляти своїм приходом відданість, покірність і т. ін. кому-небудь.

Третя група – група видів пошани. Фіксує фразеологізми зі значенням честі і пошани. Значення пошани передається компонентом *похвальна пісня*, що є виявом давньої традиції прославляти людей або події в піснях: *по(х)вальную пѣсн(ь) воздадѣмъ* – прославимо. У сучасній мові лексема *пісня* у зазначеному звороті втратилася: *віддавати (віддати) хвалу кому, чому; (по(х)валную пѣсн(ь) розсилаючи*)– хвалити когось, що-небудь. Зазначимо, що фраземи можуть мати і протилежне суб'єктно-об'єктне значення: *поклонъ о(т)бѣрати – мѣть поклонъ*.

Сучасний соціум використовує поняття «честі» на рівні стереотипів, додаючи концепту нові відтінки значень.

Концептосфера концепту «честь» відзначається полінасиченістю. У словниках [4; 5; 7; 8] він характеризується значеннями, в яких розкриваються морально-етичні соціально обумовлені відносини: почуття поваги; те, що дає право на шану, повагу, визнання; знак уваги, пошани, виявлений кому-небудь; солідність; серйозність; рішучість; спокій; шаноблива форма звертання, шаноблива форма прощання з ким-небудь; сукупність вищих моральних принципів, якими людина керується у своїй громадській і особистій поведінці; громадська, професійна гідність людини; авторитет людини, її чесне ім'я, добра, незаплямована репутація; невинність, цнотливість; пошана, визнання когось, чого-небудь; той, хто (те, що) є характеристикою величчя, гордості якого-небудь місця, середовища. Доцільно підкреслити, що «характер і специфіка полісемічної структури слова *честь* вказують на те, що вживання слова у різних словосполученнях не руйнує його семантичної єдності й тотожності звукової форми, а лише виявляє додаткові семантичні відтінки цього слова» [15, с. 22].

В індивідуальній та колективній мовних картинах світу етико-антропологічний зміст концепту «честь» визначається мінливістю і розкривається через систему інших концептів, які втілюють багатозаровість його смислового поля. Динаміка концепту «честь» полягає у рухомості ієрархії смислів і досягається асоціативно-смісловим наповненням концепту. Пропущений через індивідуальну чи колективну свідомість концепт «честь», в основному, зберігає традиційні уявлення (результати класифіковано за даними асоціативного експерименту та аналізу медійного дискурсу).

На рівні синонімічної парадигми концепт «честь» презентується:

10. у межах морально-етичної складової певної професійної групи: «честь військова» (найбільш актуальне у сучасному суспільстві), «честь офіцера», «честь моряка», «честь юриста», «честь правоохоронця»;

11. у межах поняття «корпоративний зміст честі»: «честь – репутація», «честь – авторитет», «честь – престиж», «честь фахівця», «честь інституціональної групи»;

12. у межах концептуальних характеристик особистості: шляхетність, порядність, відвага, хоробрість, сміливість, мужність (більшість з яких спрямовані на військову сферу);

13. як особистісний вимір (самоповага, самоусвідомлення) як претензія на ту чи іншу міру поваги до своєї особистості: «честь – совість», «честь – гідність», «честь – слава», «честь – гордість», «честь члена суспільства», «честь людини взагалі»;

14. як вимір істини: «честь – правда», «честь – істина», «честь – справедливість»;
15. як вияв пошани: звертання до суддів, які уособлюють справедливість, – «Ваша честь», назвати об'єкт на честь когось;
16. у межах атрибутів: мундир, кашкет.

Звертаємо увагу, що у представленій класифікації відображено тільки основні, найбільш поширені асоціативно-сміслові вектори концепту.

Концепт «честь» також зберігає за собою християнські лінгвокультурні параметри. В асоціаціях до концепту «честь» були зафіксовані концепти «батьки», «мати», «батько». Вбачаємо в цьому орієнтацію на біблійні заповіді: «Шануй свого батька та матір, та будеш благословенний на землі і довголітній». У той же час такі асоціації як духовна Божественна константа: «честь – Божа Благодать», «честь – святість», «честь – віра», «честь – милість» на сьогодні у суспільстві втратили актуальність.

На рівні антонімічної парадигми честь презентується експресивно увиразненими антитезами: «честь – безчестя», «честь – ганьба», «честь – підлість», «честь – сором», де, апелюючи до самоусвідомлення, має на меті вплив на вчинки людини.

Більш рельєфно когнітивна інформація концепту «честь» об'єктивується у фразеології: *багато (забагато) честі* – хто-небудь не вартий уваги, високої оцінки; *без віри і чести* – непорядний, нечесний; *берегти (оберігати, боронити) честь* – дотримуватися морально-етичних правил гідності, боротися, захищати гідність кого-, чого-небудь; *віддавати [віддати] честь* – 1) кому: виражати повагу до кого-небудь, 2) чому: схвалити, вітати що-небудь; *багато (забагато) чести* – хто-небудь не гідний кого-, чого-небудь; *робити / зробити честь* – 1) чому: бути чиєю-небудь прикрасою, гордістю, 2) кому: позитивно характеризувати кого-небудь, 3) кому, чому: виявляти повагу, пошану до кого-, чого-небудь; *з честью* – виконати, вітримати, здійснити як належить, як слід або достойно; *клястися своєю честью, давати [дати] слово честі* присягатися власною гідністю, запевняючи кого-небудь в чесності своїх дій, вчинків; *мати честь (за честь), випала [висока (велика)] честь, випала висока честь на долю, випала честь* – бути гідним щось зробити; *на (в) честь* – робити, створювати що-небудь і т. ін. на знак поваги, пошани, в пам'ять про когось, щось; *немає ні честі, ні совісті* – про людину, яка не має ні честі, ні сумління; *поле честі* – характеризує поле битви, військове поприще; *пора [вже] і честь знати (треба [вже] й честь[й міру, совість] знати)* – час кінчати що-небудь, їхати звідкись; *робити (зробити) честь* – означає виявляти повагу, пошану до кого-, чого-небудь; *робити (зробити) честь*: а) бути чиєю-небудь прикрасою, гордістю; б) виявлятися нарівні з неабиякими можливостями, здібностями кого-небудь; *розмінювати честь на п'ятаки* – бути дріб'язковим заради власної користі, вигоди; *слово честі (чесне слово)* – словесна формула для запевнення в істинності, правдивості сказаного; *справа честі* – те, що визначає гідність особи, колективу; *суд честі* – громадський суд, який розглядає справи, пов'язані з приниженням гідності людини, оскільки вони несумісні з високими моральними принципами; *уважати за честь* – визнавати почесним для себе; *честь і місце* – ввічливе запрошення сісти, зайняти місце гідно; *честь і слава (хвала, шана)* – позначає заклик віддати належне гідності й досягненням певного народу, колективу, певної особи; *честь мундира* – удавана гідність особи як представника певної організації; *честь честью* – як і належить, гідно, чесно.

Концепт «честь» є часто вживаним у мовній практиці як окремих осіб, так і різних інституціональних груп, детермінується суспільними нормами, ситуативно обумовленим характером спілкування, професійними особливостями, національними

ознаками та має суттєве значення для індивідуальної та колективної мовної особистості. І «чим більш значиме місце у ціннісній ієрархії даного соціуму займає концепт «честь», тим ширший спектр дій, які можуть ним мотивуватися» [12, с. 24].

Найбільш характерними для професійної діяльності можна визначити особистісну форму честі (самотворення, самодисципліна, самовиховання, самоповага) та колективну форму честі, яка проявляється у професійних ціннісних вимірах, що співвідносяться із гідністю, повагою, славою (колективна честь проявляє себе у нестандартних ситуаціях, коли надзвичайне значення має гідна діяльність чи гідні вчинки, або не персоніфікованої образи будь-якої інституціональної групи, наприклад, коли ставиться під загрозу національна гідність чи релігійна приналежність) та формами вияву шанобливого ставлення у діловому спілкуванні. Сміслові навантаження концепту ґрунтуються на визнанні конструктивним компонентом значення важливого соціального факту, який визнається домінуючим у поглядах членів суспільства. Його особливість зумовлена розглядом «суцього з позицій належного» [15, с. 120], тобто ставлення до того, що є, формується з огляду на те, що повинно бути. Такий концепт, на думку Л. О. Чернейко, виконує «функцію регуляторів поведінки кожного в інтересах усіх» [15, с. 121].

Нині концепт «честь» є витребуваними у суспільстві. Отже, характеристика лінгвокультурних параметрів концепту «честь» виявляє його місце у національній картині світу та з'ясовує значимість для колективної мовної особистості, а подальше дослідження у професійному вжитку вбачається доцільним та актуальним.

Література

1. *Арендт Х. Vita activa, или О деятельной жизни* // Хана Арендт; [пер. с нем. и англ. В. В. Библихина; под ред. Д. М. Носова]. – Спб. : Алетейя, 2000. – 437 с. – Электрон. аналог печат. изд. – режим доступа: <http://www.pseudology.org/evrei/ArendtVita Activa.pdf>
2. *Бенвенист Э. Словарь индоевропейских социальных терминов* [Электронный ресурс] // Эмиль Бенвенист; [пер. с фр.; общ. ред. и вступ. ст. Ю. С. Степанова]. – М. : Прогресс–Универс, 1995. – 456 с. – Режим доступа : <http://booksshare.net/index.php?id1=4&category=linguistics&author=benvenist-e&book=1995&page>
3. *Брокгауз Ф. А., Эфрон И. А. Энциклопедический словарь в 86 томах* [Электронный ресурс] / Ф. А. Брокгауз, И. А. Эфрон; [под ред. И. Е. Андреевского, К. К. Арсеньева, Ф. Ф. Петрушевского]. – С.-Петербург, 1890 – 1907. – Режим доступа : <http://www.vehi.net/brokgauz/index.html>
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 170 000 слів / Укл. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К., Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2003. – 1440 с.
5. *Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка в 4-х т. : 200 000 слов* / В. Даль [ред. К. В. Виноградов]. – М. : Русс. яз., 1991. – Т. 4 : Р – V. – 683 с.
6. *Литвинов В. Д. Латинсько-український словник* / В. Д. Литвинов. – К. : Українські пропілеї, 1998. – 712 с.
7. Новий тлумачний словник української мови у чотирьох томах : 42 000 слів / [укладачі В. Яременко, О. Сліпушко]. – К. : Аконтіт, 1999. – Т. 4: Р – Я. – 941 с.
8. *Олійник І. С., Сидоренко М. М. Українсько-російський і російсько-український фразеологічний тлумачний словник* / І. С. Олійник, М. М. Сидоренко. – Х. : Прапор, 1997. – 462 с.
9. Російсько-український словник правничої мови [Електронний ресурс] // [голов. ред. А. Ю. Кримський]. – К. : Українська академія наук, 1926. – Режим доступу :

http://shron.chtyvo.org.ua/Voitkevych-Pavlovych_Vasyl/Ros-ukr_slovnyk_pravnychoi_movy.pdf

10. Словник української мови / [Зібрала редакція журналу “Киевская старина”; упорядкував з додатком власного матеріалу Борис Гринченко]. – Київ, 1909. – Т. 3 : О – П. – 563 с.

11. *Слово о полку Игореве* : Древнерусский текст. Переводы и переложения. – М. Художественная литература, 1987. – 360 с.

12. *Слышкин Г. Г.* Лингвокультурные концепты прецедентных текстов [Электронный ресурс] / Г. Г. Слышкин. – М. : Academia, 2000. – 141 с. – Режим доступа : http://www.ahmerov.com/book_1064.html

13. *Суховий О. О.* Людина як суспільна істота у фразеології проповідницького жанру (на матеріалі рукописних казань кінця XVII ст. Варлаама Ясинського) / О. О. Суховий // *Ukrainistika na prahu nového století a tisíciletí: problémy jazyka, literatury a kultury : 1 Olomoucké symposium ukrajínistů : sborník příspěvků*. – Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2001. – С. 66 – 73.

14. *Чабан В. М.* Концептосфера честь в українській мові [Електронний ресурс] / В. М. Чабан // *Мова і культура*. – 2014. – Вип. 17, т. 4. – С. 129-135. – Режим доступу: file:///C:/Users/nr1/Downloads/Mik_2014_17_4_22.pdf

15. *Чернейко Л. О.* Лингвофилософский анализ абстрактного имени // Л. О. Чернейко. – М. : Изд-во МГУ, 1997. – 320 с.

16. *Фабіан М. П.* Етикетна лексика в українській, англійській та угорській мовах // М. П. Фабіан. – Ужгород : Інформаційно-видавниче агенство “ІВА”, 1998. – 256 с.

17. *Фуко М.* Археологія знання / Мишель Фуко [пер. з фр. В. Шовкун]. – К. : Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2003. – 326 с.

References

1. Arendt, H. (2000), *Vita activa, or On the active life* [Vita activa, ili O dejatel'noj zhizni], [Trans. from German and English V. V. Bibikhina; edited by D. M. Nosova], Alethaea, St. Petersburg, 437 p., Electron. analogue of a printed matter, Access mode : <http://www.pseudology.org/evrei/ArendtVitaActiva.pdf>

2. Benvenist, E. (1995), *Dictionary of Indo-European social terms* [Slovar' indoevropskikh social'nyh terminov] [Electronic resource], Progress-Universe, M., 456 p., Access mode : <http://booksshare.net/index.php?id1=4&category=linguistics&author=benvenist-e&book=1995&page=163>

3. Brockhaus, F. A., Efron, I. A. (1890-1907), *Encyclopaedic dictionary in 86 volumes* [Jenciklopedicheskij slovar' v 86 tomah] [Electronic resource], St. Petersburg, Access mode : <http://www.vehi.net/brokgauz/index.html>

4. *Great Dictionary of Modern Ukrainian 170 000 words*, (2003), [Vely'ky'j tlumachny'j slovny`k suchasnoyi ukrayins`koyi movy` : 170 000 sliv] / Compiled and editor V. T. Busel. –Irpen, VTF "Perun", K., 1440 p.

5. Dal, V. (1991), *Explanatory dictionary of the living Great Russian language in 4 volumes : 200 000 words* [Tolkovyj slovar' zhivogo velikoruskogo jazyka v 4-h t. : 200 000 slov], K. V. Vinogradov], Russ. Yaz., M., Vol. 4: R-V., 683 p.

6. Litvinov, V. D. (1998), *Latin-Ukrainian dictionary* [Laty`ns`ko-ukrayis`ky'j slovny`k], Ukrainian Propylaea, K., 712 p.

7. *New Dictionary of the Ukrainian language in four volumes : 42 000 words* (1999), [Novy`j tlumachny`j slovny`k ukrayins`koyi movy` u choty`r`ox tomax : 42 000 sliv] / [Compilers V. Yaremenko, A. Slipushko],: Aconite, K., Vol. 4, P – Ya, 941 p.
8. Oliynyk, I., Sidorenko, M. (1997), *Ukrainian-Russian and Russian-Ukrainian phrasebook glossary* [Ukrayins`ko-rosijs`ky`j i rosijs`ko-ukrayins`ky`j frazeologichny`j tlumachny`j slovny`k], M. Sidorenko, Flag, X., 462 p.
9. *Russian-Ukrainian dictionary of legal language* (1926), [Rosijs`ko-ukrayins`ky`j slovny`k pravny`choyi movy] [Electronic resource] // [Chief Editor A. Yu. Krimsky], Ukrainian Academy of Sciences, K., Access mode : http://shron.chtyvo.org.ua/Voitkevych-Pavlovyh_VasyI/Ros-ukr_slovnyk_pravnychoi_movy.pdf
10. *Ukrainian language dictionary* [Slovny`k ukrayins`koyi movy] (1909), / [Collected Journal of "Kievan antiquity"; Systematized with the addition of own material Boris Grinchenko]. – Kyiv, Vol. 3, O – P., 563 p.
11. *The word about the regiment of Igor: Old Russian text. Translations and transcriptions* (1987), [Slovo o polku Iгореve : Drevnerusskij tekst. Perevody i perelozhenija], Fiction, M., 360 p.
12. Slyshkin, G. G. (2000), *Lingvokulturnye kontcepty precedentnyh texts* [Lingvokul`turnye koncepty precedentnyh tekstov] [Electronic resource], Academia, M., 141 p., Access mode : http://www.ahmerov.com/book_1064.html
13. Sukhoviyy, O. O. (2001), *Man as a public creation in the phraseology of the sermon genre (on the material of manuscripts of the end of the 17th century by Varlaam Yasinsky)* [Lyudy`na yak suspil`na istota u frazeologiyi propovidny`cz`kogo zhanru (na materialy rukopy`sny`x kazan` kincyа XVII st. Varlaama Yasy`ns`kogo)], Ukrainian Studies at the Threshold of the New Century and the Millennium: Problems of Language, Literature and Culture : 1 Olomouc Symposium of the Ukrainians : Contribution of the Contributors, Palacky University in Olomouc, Olomouc, pp.. 66–73.
14. Chaban, V. M. (2014), *Conceptosfera honor in the Ukrainian language* [Konceptosfera chest` v ukrayins`kij movi] [Electronic resource], Language and Culture, Issue. 17, Vol. 4., pp. 129–135, Access mode : file:///C:/Users/np1/Downloads/Mik_2014_17_4_22.pdf
15. Cherneyko, L. O. (1997), *Linguo-philosophical analysis of an abstract name* [Lingvofilosofskij analiz abstraktnogo imeni], Izd-vo MGU, M., 320 p.
16. Fabian, M. P. (1998), *Etiquette lexicon in Ukrainian, English and Hungarian In languages* [Ety`ketna leksy`ka v ukrayins`kij, anglijs`kij ta uhors`kij movax], Information and Publishing Agency "IBA", Uzhhorod, 256 p.
17. Foucault, M. (2003), *Archeology of knowledge* [Arxeologiya znannya], Publishing house Solomii Pavlichko "Osnovi", K., 326 p.

А. М. Варинская,

*Национальный университет «Одесская морская академия»,
кафедра украиноведения*

ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЕ ПАРАМЕТРЫ КОНЦЕПТА «ЧЕСТЬ»

В статье исследуются лингвокультурологические параметры концепта «честь». В качестве материала использовались данные словарей, литературные источники, публицистика, был проведен ассоциативный эксперимент. В статье выделены и проанализированы языковые репрезентанты концепта «честь», установлен

ассоциативно-смысловой потенциал концепта, рассмотрена роль концепта в национальной картине мира, определено направление дальнейшего исследования.

Ключевые слова: концепт «честь», лингвокультурная репрезентация, ассоциации, коллективная языковая личность, национальная картина мира.

A. M. Varynska,

National University «Odessa Maritime Academy»

Ukrainian Studies Department

LINGUISCULTUROLOGICAL PARAMETERS OF THE CONCEPT "HONOR"

The article explores the linguistic and cultural parameters of the concept of "honor". The data used were dictionaries, literature sources, journalism, an associative experiment was conducted. The article singles out and analyzes language representatives of the concept "honor", establishes the associative and semantic potential of the concept, examines the role of the concept in the national picture of the world, determines the direction of further research.

It is elicited that the personal form of honor and the collective form of honor are the most characteristic for the professional activity, and these forms are manifested in professional value spaces, that correlate with dignity, respect, glory (collective honor is manifested in non-standard situations, either when dignified activity or dignified deeds have an extremely high value, or in one of non-personified insult of some institutionalized group, i.e. when national dignity of religious affiliation are endangered), as well as forms of honorable attitude in business communication manifestation forms.

Key words: concept "honor", linguocultural representation, associations, collective language personality, national picture of the world.

УДК 81'27+246.2 + 276.3 – 053.5

О. М. Данилевська,

канд. філол. наук,

Інститут української мови НАНУ,

старший науковий співробітник відділу

стилістики, культури мови і соціолінгвістики

МОВНА СИТУАЦІЯ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ СОЦІОЛІНГВІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ)

У статті узагальнено результати соціолінгвістичного дослідження мовного середовища загальноосвітніх навчальних закладів в Україні (масове опитування, анкетування старшокласників та експертів). Зроблено висновок про диглосний характер білінгвізму, поширеного в школах України, що загалом не відповідає настановам мовців щодо перспектив мовної освіти в державі. Простежено зміни в оцінці мовного середовища шкіл у період від 2006 по 2017 р.

Ключові слова: соціолінгвістика, мовна ситуація у сфері освіти, диглосний білінгвізм, мовна поведінка школярів.